

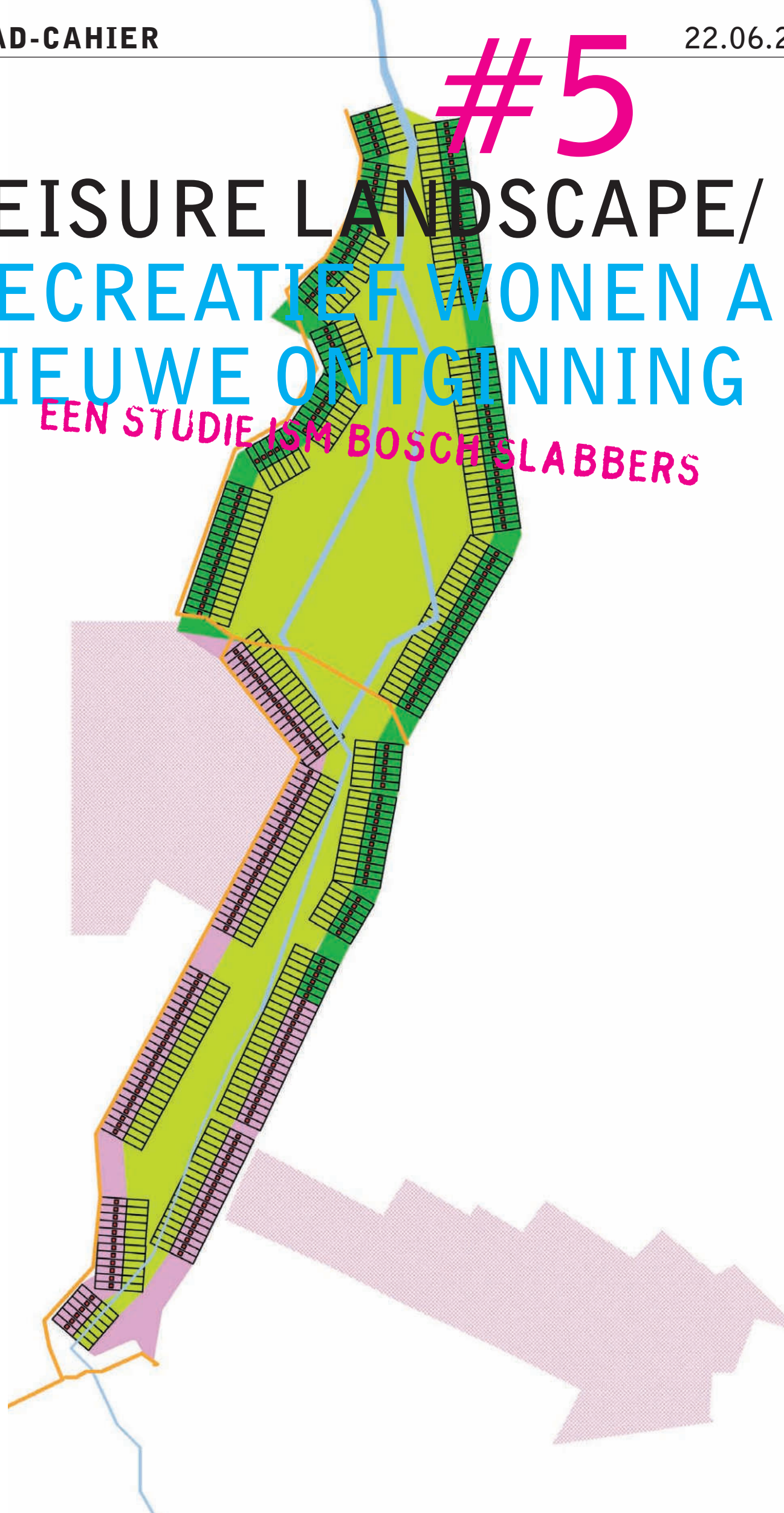

#5

LEISURE LANDSCAPE/ RECREATIEF WONEN ALS NIEUWE ONTGINNING

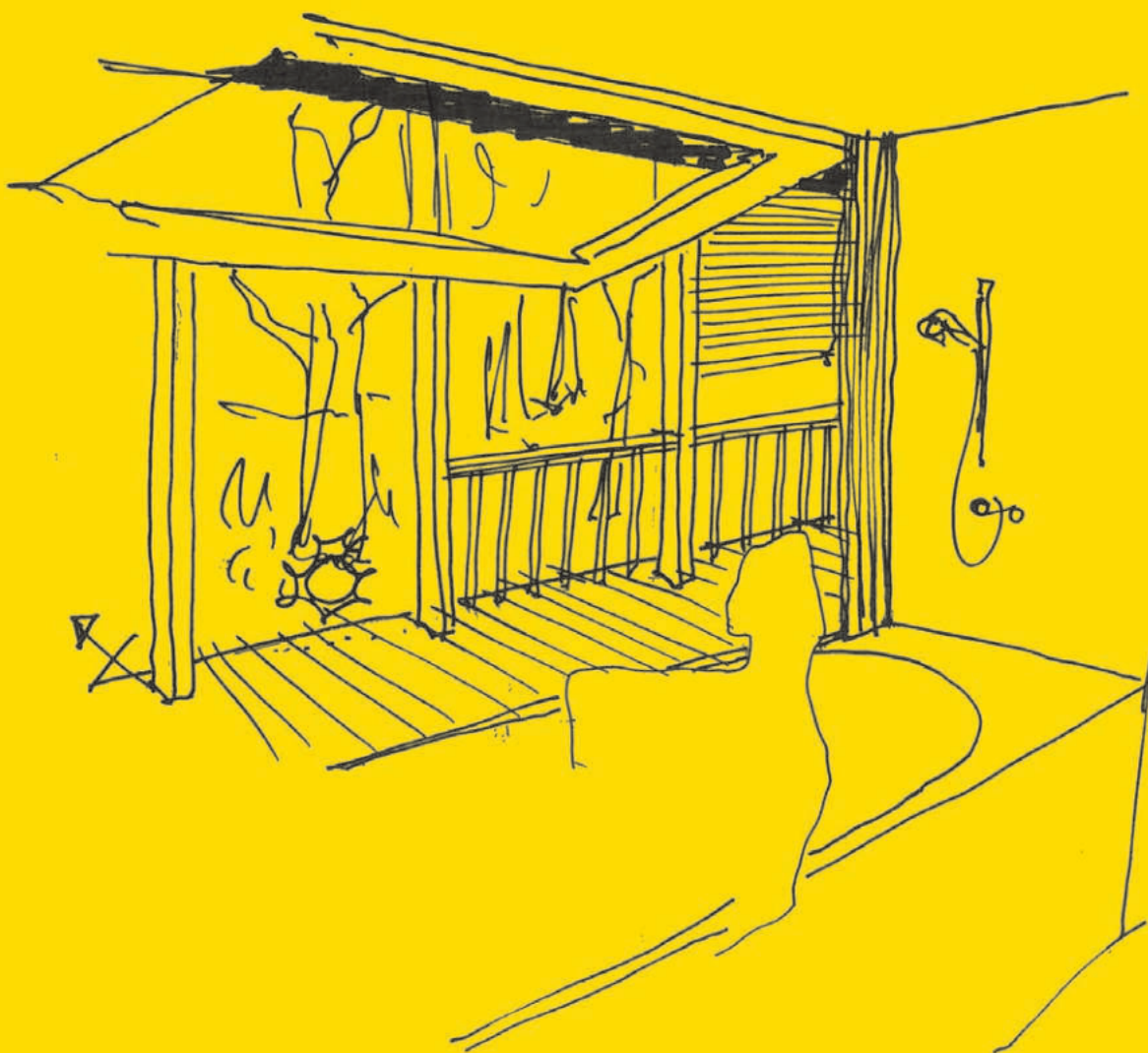
EEN STUDIE ISM BOSCH SLABBERS

DA
AD

'De door de modernisten gewenste scheiding tussen wonen, werken en recreëren kan worden opgeheven. Wonen is recreëren geworden'

Rob Hendriks

■ Bij diverse gelegenheden is de samenwerking tussen een architect en een landschapsarchitect, in dit geval tussen DAAD en Bosch Slabbers, een gunstige voorwaarde gebleken voor een gedegen planvorming.

Complexe, hedendaagse, ruimtelijke vraagstukken kunnen alleen worden behandeld als er gelijktijdig vanuit verschillende perspectieven naar gekeken wordt. Door integraal door de verschillende schaalniveau's heen te denken, wordt het mogelijk de verschillende disciplines elkaar te laten beïnvloeden en versterken.

In de combinatie van bureaus is gewerkt aan het LandschapsOntwikkelingsPlan Haren (i.s.m. Enno Zuidema) en de stedenbouwkundige uitwerking van het LOP voor het gebied van Dilgt, Hemmen en Essen (DHE) in Haren. In de studie 'Op Dorps Schaal' is naar mogelijkheden gezocht voor in- en uitbreiding van de dorpskern Elp. Daarbij is een methodiek ontwikkeld die al voor diverse andere dorpen in Midden-Drenthe is ingezet. Op het moment werkt DAAD en Bosch Slabbers aan een onderzoek voor de provincie Drenthe naar nieuwe woonvormen in de Hunzelaagte.

Bouwen in het landschap zelf is een gevoelig thema; er is dan ook nauwelijks concrete planvorming tot stand gekomen. Hoewel het landschap daarmee zijn zuurverdiende beschermde status heeft behouden, kon het niet voorkomen dat er volop in het landschap gebouwd wordt.

Grootschalige transformatie van agrarisch land tot burgerlandschap en de aanleg van bedrijventerreinen en recreatieparken zijn enkele voorbeelden van hedendaagse ontwikkelingen die nog niet als belangrijke ontwerpogaven zijn gedefinieerd, maar die ondertussen wel in hoog tempo voortwoekeren en het landschap ingrijpend veranderen. Dit vijfde DAAD-Cahier bevat de resultaten van een op eigen initiatief gestart onderzoek naar de mogelijkheden van wonen in het landschap, recreëren in het landschap, natuurontwikkeling in het landschap en vergroting van de leesbaarheid van het landschap.

Rob Hendriks, DAAD Architecten
Beilen, juni 2007

Hoofdstuk 1

WONEN IN HET GROEN/ RECREATIEPARKEN ALS PLANOLOGISCH FENOMEEN

Hoofdstuk 2

ANARCHITECTUUR/ DE TYPOLOGIE VAN DE RECREATIEWONING

Hoofdstuk 3

DE OPGAVE/ RECREATIEF WONEN ALS NIEUWE ONTGINNING

Project 1

STRUCTUREREN IN EEN BEEKDAL

Het Amerdiep tussen Elp en Westerbork

Project 2

EEN HUISJE OP DE HEIDE

Heide Hullenveen

Project 3

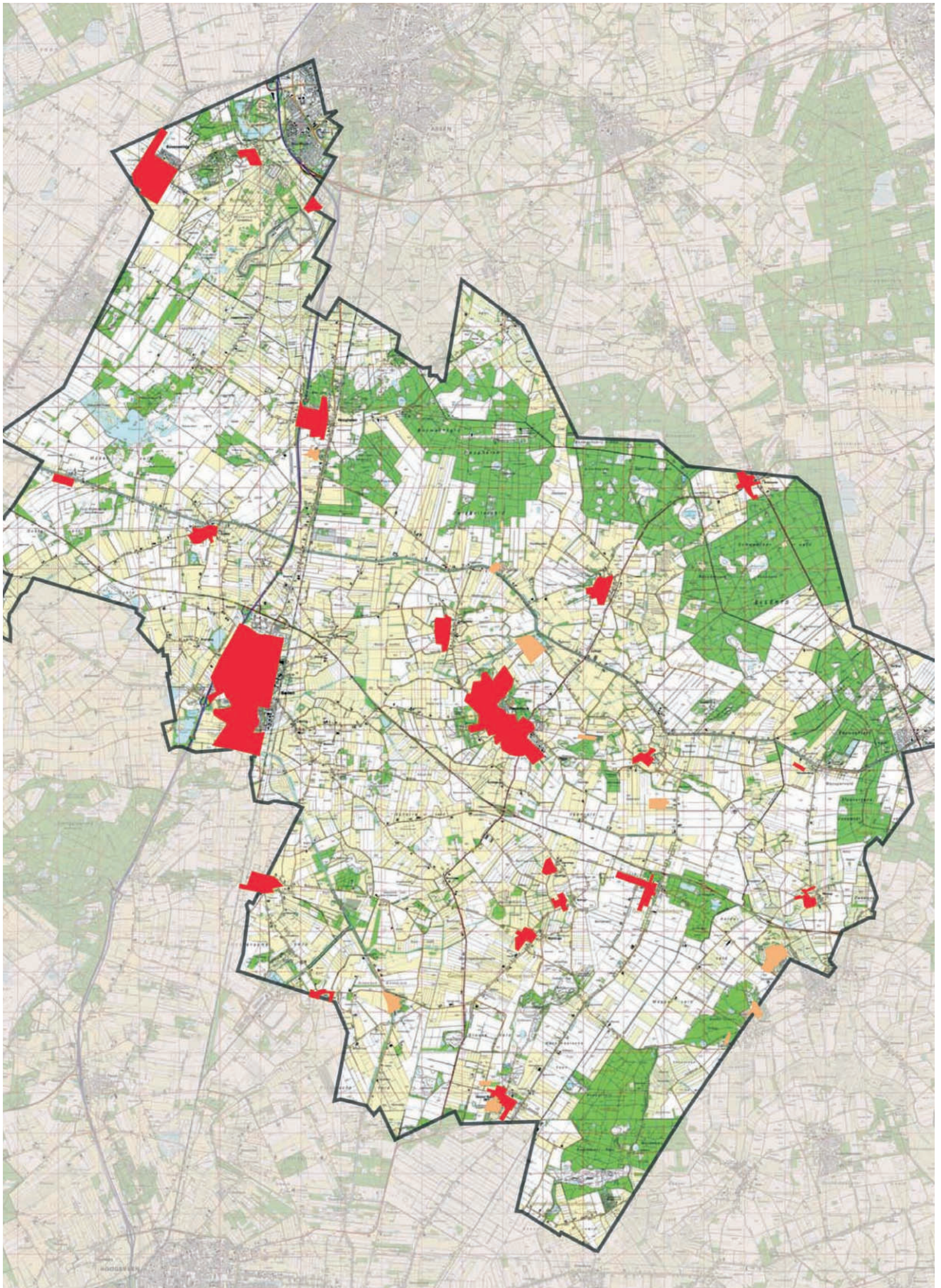
DE NIEUWE ES

Klateresch

Project 4

VEENKOLONIE NIEUWE STIJL

Mekelmeersche Veen

Kernen (rood) en recreatieparken (oranje) gemeente Midden-Drenthe

WONEN IN HET GROEN/ RECREATIEPARKEN ALS PLANOLOGISCH FENOMEEN

■ Om te beantwoorden aan een waarschijnlijk goedbedoelde wens om het landschap te behouden, is in Nederland decennia lang een defensieve planologie bedreven. Een planologie die dicteerde waar wel en waar niet gebouwd mocht worden. Dit denken in rode contouren heeft geleid tot defensieve strategieën, waardoor telkens als er dan toch weer iets nieuws moest komen, het minst kwetsbare of minst zichtbare gebiedje aan de rand van de stad of de dorpskom werd opgeofferd voor woningbouw, bedrijvigheid of recreatie. Het was een manier van denken die ervan uitging dat bouwen per definitie kwaliteitverlagend zou zijn en eigenlijk voorkomen zou moeten worden. Als het echt niet anders ging, dan maar op een plek waar het zo weinig mogelijk kwaad kon en liefst aan het oog onttrokken.

In het landelijke gebied concentreerde de discussie zich vooral op ontwikkelingen in de dorpen en aan de dorpsranden. Er werd weliswaar compact, rondom de kernen gebouwd, maar dat kon niet voorkomen dat dit op 'ondorpse' wijze plaatshad. Open ruimte, restgebiedjes, rafelranden en andere, voor het dorp zo karakteristieke leegte, werd ingevuld.

Planmatige uitbreidingen met standaardoplossingen en particuliere dromen op meestal te kleine kavels vormden de nieuwe dorpsranden. Aldus ingeperkt in strakke beleidskaders is het niet verwonderlijk dat recente dorpsuitbreidingen weinig of geen ruimtelijke kwaliteit hebben toegevoegd aan het dorp en het landschap.

Ook sociaal-economisch gezien gebeurt er iets wonderlijks. Met het elimineren van het voorheen onlosmakelijke verband tussen dorp en agrarisch ommeland, verdwijnen ook de hechte relaties tussen de bewoners. Nieuwe bewoners appreciëren het intieme, het kleinschalige, de geborgenheid, de veiligheid, de betrokkenheid van de bewoners bij de openbare ruimte, etc., maar koppelen dit dorpsgevoel vaak uitsluitend aan het beeld van het dorp. Nieuwe vormen van dorps wonen worden niet toegevoegd, vaak wordt niet of nauwelijks aangesloten op bestaande sociale structuren, de betrokkenheid bij het dorp is gering, zeker kleiner dan die van de oorspronkelijke bewoners. Vrijblijvende vriendelijke relaties tussen burens vervangen het verplichtende noaberschap. Als figuranten bewonen nieuwe en oude bewoners een dorp, dat dankzij de nieuwbouw steeds minder als zodanig herkenbaar is. Het gevaar bestaat dat het dorp hiermee tot niet meer dan een soort romantisch decor gereduceerd wordt. Geruisloos verdwijnen met de komst van nieuwe dorpsbewoners niet alleen de ruimtelijke, maar ook de sociaal-economische kwaliteiten die hen juist hadden doen besluiten zich in het dorp te vestigen. Het is op zijn minst te hopen dat deze dorpsontwikkelingen eraan bijgedragen hebben dat er elders landschap gespaard gebleven is, in de groene contramal van de rode contour. Maar ook dat is de vraag. Zelfs het contourenbeleid heeft niet kunnen voorkomen dat in het buitengebied allerlei ontwikkelingen plaatshebben die wellicht economisch wenselijk of

zelfs noodzakelijk zijn, maar die doorgaans afbreuk doen aan de ruimtelijke of cultuurhistorische kwaliteit van het landschap. Zo beslaan niet als 'rood' gekwalificeerde recreatieterreinen ondertussen oppervlakken vergelijkbaar met de oude dorpen en breiden de nog praktiserende boeren hun erven uit tot kleine bedrijventerreinen. Zo lijkt het soms alsof met het benoemen van een bestemming of een ontwikkelingsrichting kan worden voorkomen dat we de negatieve ruimtelijke implicaties ervan onder ogen hoeven te zien. Naast de hypocrisie van dit nauwe blikveld lijken we ons nauwelijks bewust van de kansen die we aldus laten liggen, de problemen die we met integrale rood-groene opgaven kunnen aanpakken. We lijken bijzonder weinig vertrouwen te stellen in de kwaliteiten van de vormgevende disciplines. Bovendien lijken wij snel geneigd te zijn al het landschap als waardevol te benoemen. Zoals elders in deze studie is onderzocht (zie pagina 11) blijkt in Midden-Drenthe minder dan de helft van het landschap als waardevol te worden aangemerkt. De rest bezit ongetwijfeld kwaliteiten die met leegte en rust te maken hebben, maar dat wil niet zeggen dat bevroren de enige manier is om die kwaliteiten te behouden.

NIEUW BELEID

In reactie op de planmatige dorpsuitbreidingen, wordt op het moment veel aan ontwikkelingsstrategieën gewerkt die gebaseerd zijn op de oorspronkelijke ontginningswijzen en nederzettingsspatro-

HET TWEEDE HUIS/DE HISTORIE VAN HET BUITEN WONEN

■ De ontwikkeling van het buiten wonen in Nederland start in de zeventiende eeuw. De top-elite ontvlucht de stad om in de zomermaanden 'buiten' te wonen. In de duinzoom, aan de rand van de Veluwe, langs rivieren als Vecht en Amstel, op de flanken van de Hondsrug ontstaan landgoederen en buitenplaatsen. In het westen van het land had menig stedeling een luxe heerschapskamer in de boerderij in de droogmakerij waarin deze zijn geld had geïnvesteerd. Niet zelden was die boerderij gebouwd door dezelfde architect als die van zijn Amsterdamse stadswoning. Zo ontstonden boerderijen met een aangebouwd woonhuis in de stijl van een grachtenpand. Bekend voorbeeld hiervan is de boerderij de Eenhoorn in de Beemster.

De ontwikkeling van landgoederen en buitenplaatsen, als particuliere luthoven, heeft geleid tot de ontwikkeling van collectieve kwaliteiten. Landgoederen en buitenplaatsen hebben landschappen gevormd. Nog altijd vormen de landgoederenzones van het Kennemerland, 's Graveland of de buitenplaatsen langs de Vecht de hoogst gewaardeerde landschappen. Daarbij paren zij ruimtelijke kwaliteit aan een hoge ecologische waarde.

Dankzij de aanleg van trambanen en spoorlijnen wordt het buitengebied in de tweede helft van de negentiende eeuw ook bereikbaar voor een bredere toplaag. Er ontstaan grote buitenhuizen, op zeer ruime kavels, niet ver van de stad.

VILLAWIJKEN

Begin twintigste eeuw wordt aan het 'buiten wonen' een heilzame werking toegedacht. Met de uitbreiding en verbetering van het wegennet neemt de bereikbaarheid van het buitengebied wederom sterk toe. Daarmee ontstaat een nieuw fenomeen: de villawijken. Nabij de stad worden uitgestrekte wijken gebouwd, waarbij het grondplan vaak is ontworpen door vooraanstaande landschapsarchitecten (Copijn, Zocher, Schulz, Springer, Westbroek, ter Steeg, Bleeker). Voorbeelden hiervan zijn de villagebieden van Aerdenhout, Vogelenzang, Bloemendaal, Heemstede, Wassenaar, Bussum, Hilversum en in Noord Nederland Haren. Deze ontwikkeling eindigt

met de crisis in de jaren dertig. Ook hier geldt dat de bouw van de villa-gebieden, ofschoon gestart vanuit een privaat motief, heeft geleid tot de ontwikkeling van nieuwe, collectieve, ruimtelijke kwaliteiten en identiteiten.

EEN MET DE NATUUR

In de jaren vijftig van de twintigste eeuw ontstaat een andere vorm van buiten wonen. Op mooie plekken bouwt men zich een hut in de natuur, met als doel zoveel mogelijk van die vrije natuur te genieten. Eenvoud en tevredenheid zijn trefwoorden. Het bos is de tuin, kavelgrenzen zijn er niet. Voorbeeld van deze 'wilde ontwikkeling', waarbij eenvoudige woningen in bestaand bos worden aangelegd, zijn de Langeloërdunten tussen Norg en Langelo.

Achter deze ontwikkeling zit vaak een verhaal van de arbeidsbeweging, een verhaal van het ontluikend natuurbesef (in de voetsporen van Thijssen, Drijver en Trimbos), het Verkadealbum 'live'. In een enkel geval ook de gedachte van de Freikörperkultur (tussen Bunne en Donderen ligt één van de oudste en eenvoudigste naturistenterreinen van het land). De parken waren vaak publiekstoeegankelijk.

De jaren vijftig ontwikkeling is volstrekt individueel, niet planmatig, parasitair en toch charmant. Maar juist deze vroege parken liggen vaak in de cultuurhistorisch of ecologisch kwetsbare gebieden. Neem opnieuw de Langeloërdunten. Deze liggen in een Waardevol Cultuurlandschap (WCL), een Nationaal park en bovenop een van de vroegst bewoonde gebieden van Drenthe. Men barbecueet hier bovenop de tumuli en grafheuvels.

EEN WEEKEND BETER LEVEN

In de jaren zeventig van de twintigste eeuw wordt het recreatiepark als commerciële investering ontdekt. Er worden grote parken, met hoge bebouwingsdichtheden, door investeringsmaatschappijen opgezet. Piet Derksen, directeur van Sporthuis Centrum, bouwt het eerste grote park, de Lommerbergen, op een plaats waar de grond goedkoop is. Dit park lijkt nog op het traditionele huisjesterrein. Voor zijn tweede park, het Vennenbos, huurt hij Van

den Broek & Bakema in. Bakema ontwerpt een totaal nieuw concept. Zijn leidende gedachte was dat de bezoeker hier in een omgeving moest komen die in alles afwijkt van zijn dagelijkse woonomgeving. In een tijd waarin de doorsnee burger in een te kleine doorzonwoning in een te krap opgezette nieuwbouwwijk woonde, kreeg de bezoeker hier een omgeving voorgeschoteld die hij van thuis niet kende, en waar hij alleen maar van kon dromen. Alle huisjes lagen aan het water en waren geschakeld, waardoor er optimale privacy stond. Zij hadden een zitkuil, een open haard, een kleurentelevisie, een vide en veel glas, waarmee lange diagonale zichtlijnen ontstonden. Van overal in het huis zag men de kronen van de bomen. Daarbij waren de huisjes van materialen die men niet kende: B3 blokken en donker gebeitst vurenhout. De formule van 'een weekend lang een beter leven' bleek een groot succes. De parken kenden een bezettingsgraad van 100% en men moest negen maanden van tevoren reserveren. Een weekend weg in eigen land werd populair en tal van grootwinkelbedrijven (Vendex) en verzekeringsmaatschappijen (Aegon) investeerden in de aanleg van nieuwe parken.

Deze parken, zoals de Hutteheugte bij Schoonebeek, zijn geen verzamelingen individuele ontwikkelingen, uitsluitend gericht op natuurbeleving, maar bedrijfseconomische ontwikkelingen, gericht op exploitatie. Bij de bezoeker staat niet de natuurbeleving voorop, maar het vermaak en de luxe. De recreant is steeds mobieler en veeleisender geworden en kiest ook voor een korte vakantie een park dat past bij zijn leefstijl. De uniforme parken maken plaats voor complexe themaparken met ecohutten, boerderettes of oosterse paalwoningen.

HET TWEEDE HUIS

Vanaf de jaren negentig groeit de groep mensen die zich ter ontspanning privé een tweede huisje kan veroorloven. Recreatiewoningen in bestaande vakantieparken worden aan particulieren verkocht, volkstuincomplexen veranderen gestaag in recreatieparken met huisjes en er worden projectmatig recreatiewoningen voor de verkoop gebouwd op

plekken waar reguliere woningbouw niet mogelijk is. Het tweede huis wordt populair als weekend- en vakantiebestemming. Bij de (ver)bouw van de tweede woning kan vaak veel meer dan bij de eerste woning en de complexen worden dan ook steeds meer bonte verzamelingen van doe-het-zelvers-dromen. De afgelopen jaren is er een ontwikkeling gaande waarbij de tweede woning steeds meer de vervanger van de eerste woning lijkt te gaan worden. Niet alleen begint de tweede woning de uiterlijke kenmerken van de eerste over te nemen (garage ernaast, tuin met erfafscheiding, metselwerk, hoge goot, pannendak, etc.), maar ook wordt er steeds meer permanent gewoond en gewerkt vanuit het tweede huis. De verbindingen worden beter, het land kleiner en de vrije tijd neemt toe. Dit heeft onder andere tot gevolg dat parken onder invloed van privatisering en individualisering veranderen in permanent bewoonde gebieden. Vaak worden de kwaliteiten die de koper hebben doen besluiten juist in dat park zijn tweede huisje aan te schaffen in rap tempo om zeep geholpen. Huisjes worden vergroot, bomen gekapt en schuttingen gebouwd. Nieuwe parken worden aangelegd als 'ontspannen woongebieden' en krijgen de voorzieningen die in de naburige dorpen met moeite behouden of al verdwenen zijn. Het grote aantal recente conflicten tussen gemeenten en recreatieparkbewoners geeft aan hoe ingewikkeld het is het onderscheid tussen permanente en recreatieve bewoning te handhaven. Het geklus in de parken geeft ook aan dat er, ondanks het stagnerende particuliere opdrachtgeverschap, bij velen de behoefte bestaat een eigen huis vorm te geven en de woonomgeving in te richten. Een wens die binnen de daarvoor bedoelde gebieden klaarblijkelijk niet voldoende kan worden uitgeleefd. De recreatiewoningparken en volkstuincomplexen worden zo steeds meer gebieden waar gemeleerde groepen mensen met plezier wonen, waar men elkaar kent en helpt, waar een sterke sociale controle geaccepteerd wordt en die zichzelf permanent herstructureren.

nen. Meer dan voorheen, kan hiermee worden ingespeeld op de specifieke kwaliteiten van de plek en eventueel de initiatieven van de dorpsbewoners. Maar hoe gevoelig ook ingebed in een bestaande dorpsstructuur zijn ook deze strategieën eindig in hun opnamecapaciteit. Nu de dorpsranden zijn bereikt en de linten gevuld, terwijl er nauwelijks kwaliteit blijkt te zijn toegevoegd, wordt het tijd de bakens te verzetten en wellicht nieuwe, organisch groeiende nederzettingsstructuren te ontwikkelen.

BOUWEN IN HET BUITENGEBIED

Na jaren van defensieve planologie wordt met de Nota Ruimte de deur geopend om in de buitengebieden te gaan bouwen. Naast natuurontwikkeling en landbouw mag er nu ook in het landschap gewoond worden. Dit haalt de druk van de dorpen en biedt kansen voor nieuwe verbanden tussen wonen, natuurontwikkeling en agrarische bedrijvigheid. Het gevaar loert echter dat met pure consumptie van het landschap de meest waardevolle gebieden als eerste worden ontwikkeld, de toegankelijkheid van deze gebieden vermindert en er opnieuw weinig nieuwe kwaliteiten worden toegevoegd. Welke condities zijn nodig om het Nederlandse landschap niet te laten verworden tot een verzameling privé-tuinen? Hoe kan bewoning samen opgaan met landschapsontwikkeling? Is, ook in een mogelijke situatie van krimp in plaats van groei, een volgende kolonisatie van het landschap denkbaar met een impact als die van de eer-

ste ontginningen? Een kolonisatie die niet alleen een nieuwe betekenis-laag in het landschap schrijft, maar ook verdwenen landschapsgeschiedenis weer leesbaar maakt?

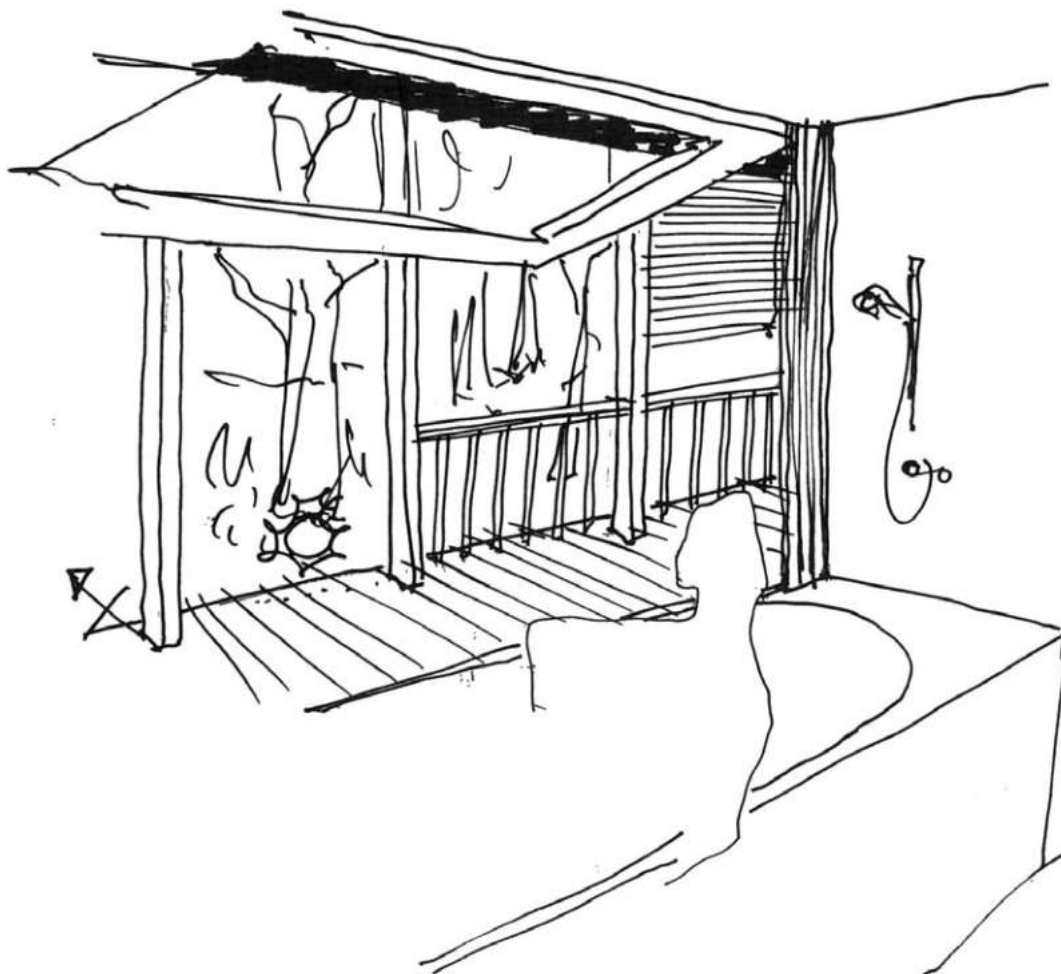
Deze vragen lagen ten grondslag aan het onderzoek dat DAAD Architecten en Bosch Slabbers uitvoerden en waarvan de resultaten in dit cahier zijn verwerkt. Een verkenning van mogelijkheden van landschappelijk bouwen, van eigentijdse nederzettingspatronen met sterke verbanden tussen bebouwing, gebruik en beheer van de grond. Als ondergrond voor de studie werd gekozen voor Midden-Drenthe, een van de grootste gemeenten van Nederland, met veel relatief jonge ontginningen, een lage bevolkingsdruk en een grote recreatieve potentie. Doel van de studie is het ontwikkelen van een brede en op vele locaties in te zetten strategie.

LEISURE LANDSCAPE

Geholpen door demografische prognoses voor de komende decennia, die eerder stagnatie en krimp dan groei van de dorpen laten zien, lijken verstelijking en uitbreiding van de dorpen hun langste tijd te hebben gehad. Terwijl de vraag naar nieuwbouwwoningen in de dorpen stagneert, is er een aantal ontwikkelingen gaande in het wonen in het landelijk gebied. Ten eerste is er een groeiende groep mensen voor wie het mogelijk is permanent recreatief te wonen. Dit betreft niet alleen vitale ouderen die de stad verlaten om te gaan 'drentenieren', maar ook mensen met werk dat zij, dank-

zij technologische ontwikkelingen, op elke plek kunnen doen.

Ten tweede groeit de groep Europese tweede huizenbezitters gestaag. Nederland heeft nu nog relatief het laagste aantal tweede woningen in West-Europa. Uit recente onderzoeken blijkt dat circa 300.000 huishoudens overwegen in de komende tien jaar een tweede huis aan te schaffen. Ze vormen de groep die in tijden van economische stagnatie, in plaats van een buitenlandse vakantie kiest voor de zekerheid van een tweede woning. Waar het bezoek aan bungalowparken sterk terugloopt, neemt het tweede-woningbezit snel toe. Goedkope vliegtickets en lage grond- en huizenprijzen in Zuid- en Oost-Europa zullen velen doen besluiten hun bouwplannen in het buitenland te verwezenlijken. Een belangrijk deel van de tweede woningen zal in het 'leisure landscape' van Noord-Nederland worden gebouwd. Daarbij is het verschil tussen tijdelijke of permanente bewoning nauwelijks meer te maken. Voor velen is de tweede woning het hoofdverblijf geworden. Betekenen deze ontwikkelingen een kans of een bedreiging? Zijn de vragen van tijdelijke of permanente bewoning, van wonen, werken of recreëren, nog relevant of kunnen we ons beter concentreren op de vraag hoe een en ander het bestaande landschap kan verrijken?

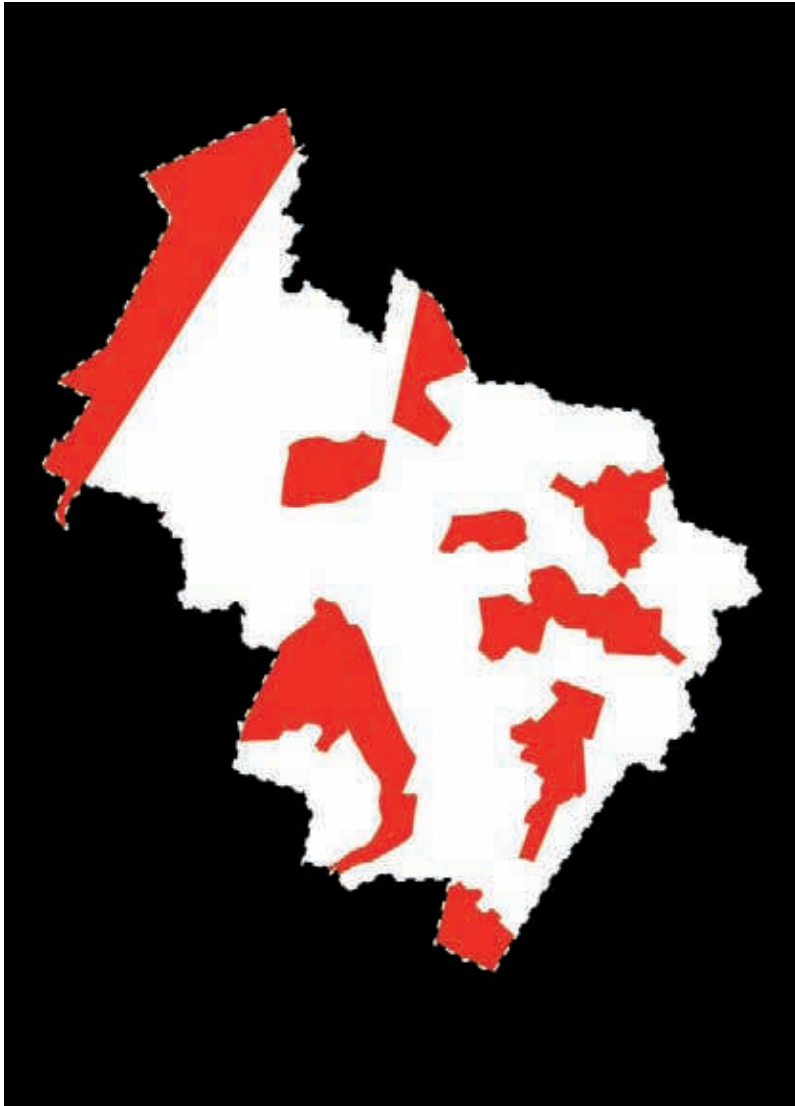
ANARCHITECTUUR/ DE TYPOLOGIE VAN DE RECREATIEWONING

■ De recreatiewoningparken in Midden-Drenthe verschillen in weinig opzichten van die in de rest van de provincie of Noord Nederland. Gelegen in een bosje, even buiten de dorpskom en vanaf de weg grotendeels aan het zicht onttrokken, bevinden zich flinke verzamelingen ooit identieke, eenvoudige huisjes in een anonieme architectuur. Een inventariserend rondje heeft een aantal voorlopige conclusies opgeleverd met betrekking tot de veranderingen die zich hier (en waarschijnlijk ook elders) voltrekken. Zo valt het op dat de huisjes in het gros van de parken in particuliere handen is. De vele 'te koop'-bordjes bij de slagboom bewijzen dat er een levendige handel plaatsvindt. Van krimp is hier nog lang geen sprake. Er wordt geklust dat het een aard heeft. Bungalows worden van kappen voorzien, er worden schuren, garages en carports getimmerd en op veel plekken verschijnen schuttingen en erfafscheidingen. Hier wordt wild gewoond en viert het particulier opdrachtgeverschap hoogtij zonder dat dit van overheidswege behoeft te worden gestimuleerd. Soms heeft een park dermate strenge reglementen ten aanzien van verbouw, sloop en nieuwbouw dat de woningen nog nagenoeg in oorspronkelijke staat verkeren. Een enkele keer is de architectuur van de woningen zo sterk dat aanbouwen uitgesloten lijkt (een lessenaarsdak helpt enorm) of staat de organisatie van de woningen transformatie in de weg. In een park is bijvoorbeeld de schakeling van drie woningen zo uitgevoerd dat er nauwelijks mogelijkheden tot uitbreiding zijn. In de meeste

gevallen echter is het verbazingwekkend om te zien met welk gemak het de bewoner gelukt is het oorspronkelijke ontwerp volledig onherkenbaar in zijn droomhuis te doen opgaan. De lust om de 'woon'-omgeving tot een feest te maken spat ervan af en de bijbehorende betrokkenheid valt op zich meestal als positief te waarderen. Men kent elkaar, let op elkaars eigendommen, kinderen spelen op de weg, auto's rijden langzaam. Onduidelijk is of de vraag van een bewoner aan de fotograaf wat hij er komt doen voortkomt uit nieuwsgierige vriendelijkheid of uit angst voor het op foto vastleggen van illegale bouwsels. In omvang doet een aantal parken niet onder voor de dorpen in de buurt. Sommige parken en/of naburige dorpen zijn zodanig uitgebreid dat beide naadloos in elkaar zijn overgegaan. De kleinschalige levendigheid in de recreatieparken doet in dergelijke situaties vaak 'dorpser' aan dan de uniforme sfeer in de nieuwste dorpsuitbreidingswijken. De minder aangename kanten van recente dorpsuitbreidingen, zoals schuttingen tussen de tuinen en auto's op de oprijlaan, in de tuin en op straat, worden echter in hoog tempo overgenomen in de recreatieparken. Op sommige plekken wordt gesloopt en nieuw gebouwd, waarbij stevast het maximaal toegestane volume verschijnt. Vaak lukt dit pas als eerst de bomen op het kavel gekapt worden. Waar voorheen lange zichtlijnen door het bos liepen, ontstaan nu vanaf de weg ontoegankelijke gebieden met soms vrolijke voor-kanten, maar vooral ook gesloten achterkanten.

Bospercelen met her en der een weekendhuisje transformeren aldus in gebieden met permanent bewoonde droomhuizen, tuinen en hekken tussen kavel en bospad.

De na-oorlogse recreatiewoningen hadden in hun opzet en architectuur vaak duidelijk een recreatief stempel. Met veel hout, terrassen, glas en overstekken deden zij hun best een alternatief te zijn voor de alledaagse woonomgeving. Nieuwe recreatieparkontwikkelingen zijn anders van opzet. De meeste kenmerken zich door enkelvoudige verwijzingen naar een bekend verleden. Koetshuizen, boerderettes met rieten kappen, zelfs kleine Havezathes gaan als zoete broodjes over de toonbank. Een nostalgisch gevoel wordt uitgedrukt in eigentijdse details inclusief een in kleur meegespoten stalen rolluik voor de staldeuren van het koetshuis. Regiospecifiek bouwen wordt vertaald in platte thema's die het commercieel goed doen en doelgroepen trekken die de verwerving van de recreatiewoning vooral als belegging zien. Hoewel een ander typisch kenmerk voor de Drentse boerderij is dat er continu aan doorgeklust wordt met op het erf voorhanden materiaal, zal er aan deze nieuwe parken voorlopig weinig geklust worden. Daarvoor zijn ze te keurig. Maar daarmee is nog niet gezegd dat zij kwaliteit aan het Drentse landschap toevoegen.

Van het totale grondgebied van de gemeente Midden-Drenthe...

werden de gebieden met een hoge cultuurhistorische waarden afgehaald...

en ook de POP-zones zonder recreatiebestemming werden buiten beschouwing gelaten...

om een zoekgebied van ca. 180 km² over te houden waarin de vier locaties bepaald werden.

DE OPGAVE/ RECREATIEF WONEN ALS NIEUWE ONTGINNING

■ Recreatieparken worden, net als bedrijfsterreinen, feitelijk ontkend als ontwerpogaven. Als noodzakelijk kwaad liggen de parken meestal buiten het dorp, op plekken waar het weinig kwaad kan, verscholen tussen en achter bomen. Hoewel de parken zoals we die kennen doorgaans geen grote bijdrage aan de kwaliteit van het landschap leveren, verstoren zij tot op heden slechts bij uitzondering landschappelijke of cultuurhistorische waarden. Jarenlang beleid om nieuwe recreatieparken aan te leggen op telkens de minst schadelijke plek heeft ervoor gezorgd dat de meest waardevolle plekken gespaard zijn gebleven. Nu zal er binnen deze defensieve ontwikkelingsstrategie altijd wel een nieuwe 'minst schadelijke plek' te vinden zijn, maar met de verwachte aanwas in tweede woonhuizen rijst de vraag hoeveel landschap we nog moeten opgeven. Voorbeeld ter illustratie: het gemiddelde recreatiepark in Midden-Drenthe heeft acht woningen per hectare. Gesteld dat van genoemde 300.000 nieuwe tweede huizen er 50.000 in Drenthe worden gebouwd, dan zou dat een gebied van 62 km² van het landschap in beslag kunnen nemen. Deze nieuw te bouwen woningen zullen verrijzen op nu nog maagdelijke terreinen, op vrijkomende landbouwgronden of ter vervanging van bestaande recreatieparken. In Drenthe beslaan de parken momenteel 'slechts' 8,5 km² grond (= minder dan 0,3% van de totale oppervlakte van de provincie), maar met ontwikkelingen zoals het Hof van Saksen (900 woningen) bij Rolde worden zij groter in omvang dan

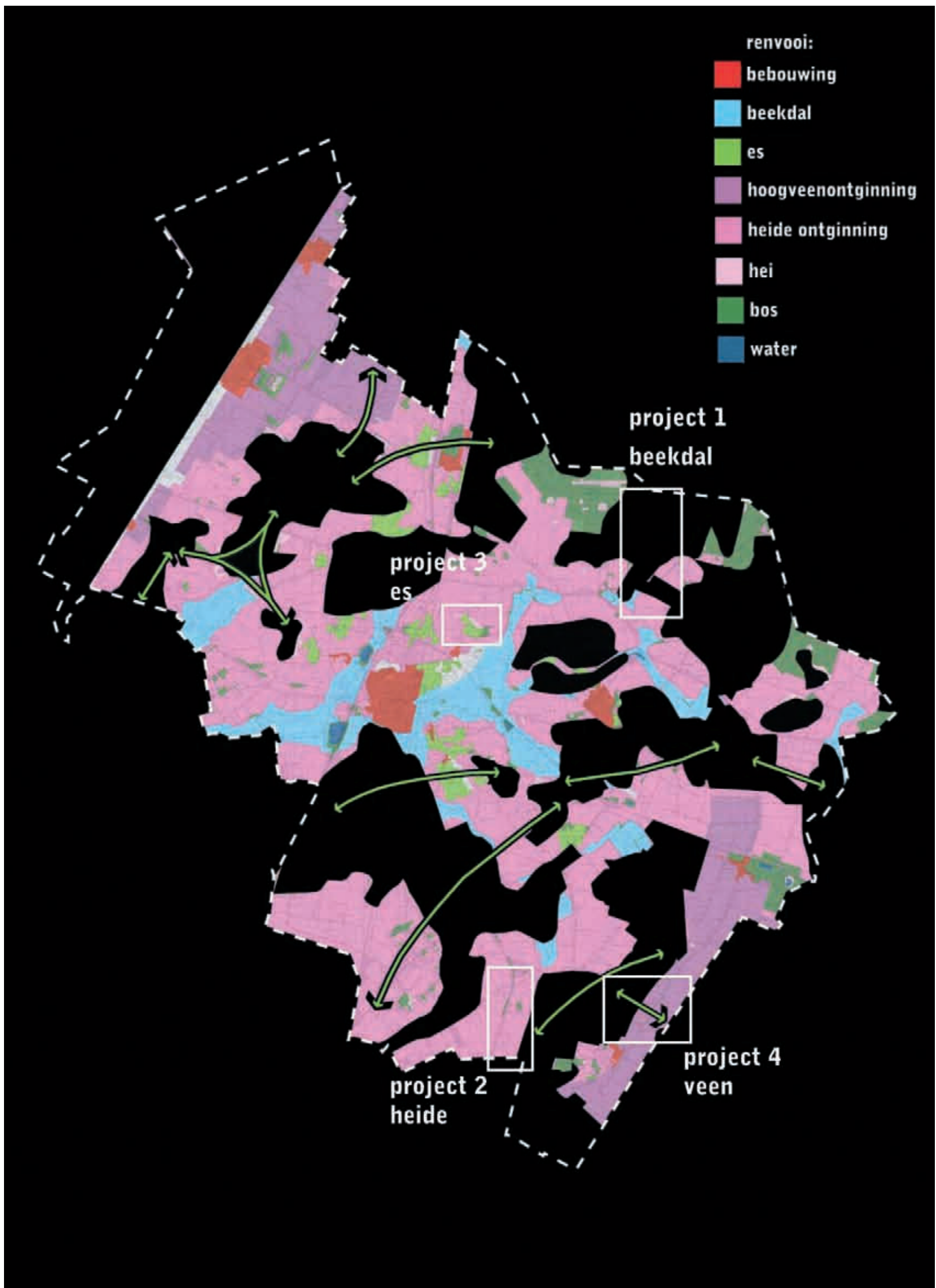
menig bestaand dorp. Bedreigingen zullen deze ontwikkelingen vooral opleveren, wanneer men ze aan hun lot overlaat en hooguit probeert met restrictief beleid wat dammen op te werpen. Dat zal ten koste gaan van ruimtelijke en cultuurhistorische waarden, zonder daar iets voor in de plaats te stellen. Regie, met rood-groene strategieën van offensieve in plaats van defensieve aard, biedt juist de kansen om bestaande knelpuntsituaties tot een oplossing te brengen en anderzijds nieuwe collectieve kwaliteiten duurzaam aan het landschap toe te voegen. Ofwel: recreatiewoningbouw als eigentijdse ontginningswijze ter verhoging van de kwaliteit en vergroting van de leesbaarheid en toegankelijkheid van het openbare landschap.

Hierbij dient zich de vraag aan in hoeverre deze individuele ontwikkeling wederom kan worden aangewend om nieuwe collectieve ruimtelijke kwaliteiten aan het landschap toe te voegen. Hoe deze ontwikkeling kan worden ingezet om thans relatief kwaliteitsarme gebieden een nieuwe impuls te geven. Daarbij is een tweede vraag relevant. Wat voegen deze woningen toe aan het leven? Is de tweede woning een verkleinde kopie van de eerste woning, of reikt de tweede woning kwaliteiten aan die de eerste woning niet kent, of niet aan kan reiken? Bakema wilde een omgeving bieden die de mensen thuis niet kenden. Nu de open haard en de kleuren tv gemeengoed zijn geworden en de zitkuil hopeloos is gedateerd, moet men op zoek naar nieuwe concepten.

De bouw van recreatieparken zou als een vorm van verstedelijking in lage dichtheid moeten worden gezien. Er is ruimte voldoende om deze verstedelijking in lage dichtheid te accommoderen. Een grootschalige heroriëntatie op recreatieve-, bebouwings- en landschapsontwikkelingen zou ruimte kunnen opleveren voor nieuwbouw, maar zou het op termijn ook mogelijk kunnen maken bestaande parken (deels) te saneren of te verbeteren. Bovendien kan met nieuwe ontwikkelingen worden voorkomen dat er een verdere aantasting van landschappelijk, ecologisch en/of cultuurhistorisch waardevolle gebieden plaatsvindt.

ONTWERPSTRATEGIE

In de studie is allereerst het onderzoeksveld gedefinieerd. Met Midden-Drenthe als 'proefterein' is geïnventariseerd aan welke gebieden een bijzondere cultuurhistorische, archeologische of ecologische waarde toegekend is. De contramale van deze als waardevol gekarakteriseerde gebieden levert een gebied met een oppervlak van 180 km² op (= 52 % totale grondgebied gemeente). Globaal is dit landschappelijk slechts of relatief indifferent gebied, het gaat om jonge ontginningen met een lage dynamiek. Zoekgebied waar met een nieuwe 'ontginning' geen afbreuk wordt gedaan aan benoemde en beschermde kwaliteiten van het landschap en waar het mogelijk is een kwaliteitssprong te maken. Vervolgens zijn van deze gebieden de geomorfologische kwaliteiten, de landschapstypen, het huidi-

De vier locaties in de gemeente Midden-Drenthe waarop de studies zijn uitgevoerd. De pijlen geven de gewenste ecologische verbindingen aan.

ge of het gewenste gebruik, geprojecteerde EHS-verbindingen, recreatieve routes, infrastructuur, etc. in beeld gebracht. Het gebied kent tal van landtypen: essen, veenkoloniën, heide-ontginningen en beekdalen. Van een aanzienlijk deel van het zoekgebied kan gesteld worden dat de ontginningwijze en de structuren die dit heeft nagelaten in het landschap grotendeels zijn vervaagd of verdwenen. In dit zoekgebied hebben we, als inspirerende voorbeelden, vier locaties benoemd waar recreatieve bewoning als opgave kan worden ingezet om de geschiedenis van het landschap opnieuw leesbaar te maken en/of een nieuwe betekenislaag toe te voegen. Het betreft herontwikkeling van de voormalige Klateresch, de ontwikkeling van een nieuwe natuurontginning in het Mekelmeersche Veengebied tot een Veenkolonie nieuwe stijl, de uitbreiding van de Heide bij Hullenveen en de 'opgraving' van het beekdal van het Amerdiep tussen Elp en Westerbork. Rood-groene ontwerpopgaven waarin het particuliere initiatief wordt benut om landschap te transformeren door het opnieuw te ontginnen.

HET WILDE WONEN

De ontwerpstrategie die hierbij is ontwikkeld, is er een die een maximum aan individuele bewonersvrijheid koppelt aan de 'bouw' van een kwalitatief hoogwaardig en toegankelijk landschap. Wij stellen voor elke nieuwe 'kolonist' een kavel te laten kopen dat voor een deel bebouwd en bebost mag worden en dat voor een deel publiek toegankelijke

ruimte is. Omdat een deel van het kavel collectief en open terrein is, ontstaat een situatie waarin men zijn eigen uitzicht koopt. Aan de kavels hangt, afhankelijk van de locatie, het type landschap en aan de plek gestelde eisen, een set van spelregels waaraan men moet voldoen als men er wil bouwen. Zo kan het voorkomen dat een waterloop of een weg over het kavel loopt, men een aantal bomen dient te planten, een eikenlaan moet aanleggen, ecologische maatregelen moet treffen, binnen een bepaald bouwvlak moet blijven of een overpad moet faciliteren. De kavels zijn relatief groot: 20m bij 250m (5000 m²!). Deze ruime maat in combinatie met een grote vrijheid met betrekking tot de positionering van de woning op het kavel maken erfafscheidingen overbodig.

AUTARKISCH WONEN

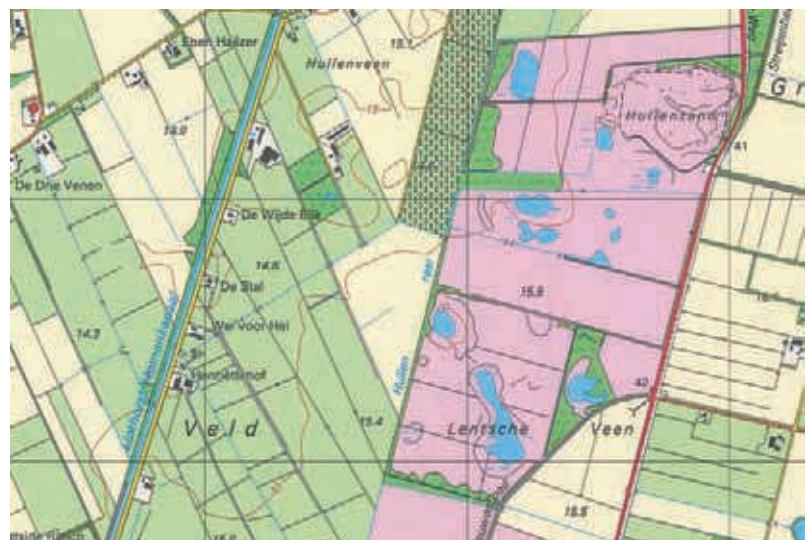
Gezien het feit dat de hoge kosten die gepaard gaan met de aanleg van een nieuwe infrastructuur alleen gedragen kunnen worden bij een projectomvang van voldoende grootte en ervoor gekozen wordt om juist niet aan te takken bij bestaande dorpen en kleinschalig in het landschap te bouwen, is het noodzakelijk goedkopere alternatieven voor nuts- en infrastructuur te ontwikkelen. Dit kan inhouden dat niet alle kavels per auto bereikbaar zijn en/of er autarkisch gewoond wordt. De woningen voorzien dan in de eigen electriciteits- of warmtebehoefte, lozen geen vuil water op het riool, etc. Op een dergelijke wijze is het mogelijk gefaseerd te bouwen en de 'nieuwe buurtschappen'

organisch in de tijd te laten groeien. Grote concentraties worden zo vermeden en de plannen zijn 'af' in elk stadium van het ontwerp- en bouwproces. Met de groei van het aantal nieuw gebouwde recreatiewoningen worden beekdalen en escomplexen weer zichtbaar in het landschap en ontstaan nieuwe heidevelden en ecologische en recreatieve verbindingen. Er ontstaat een netwerk van recreatieve woon-/recreatielandschappen, lange aderen door Drenthe, toegankelijk en bewoond. Naast import zullen de kolonisten van Drenthe huidige bewoners van recreatieparken zijn die bereid zijn hun perceel met huisje in te ruilen voor een groot kavel op een van de nieuwe locaties elders in de provincie. Aldus kunnen recreatieparken op ongewenste plekken in de loop der tijd op natuurlijke wijze uitgedund of zonodig zelfs gesaneerd worden.

Met de landschappelijke kwaliteitsslag die met deze rood-groene oefening wordt bewerkstelligd, zal de vraag of er permanent of tijdelijk gewoond mag worden, vanuit het landschap gezien, snel achterhaald zijn. Elke bouwopgave is dan immers een kwalitatieve verbetering van het landschap en hoeft derhalve niet meer achter schaaamgroen verborgen te worden. Gebouwd als tweede huisje voor de familie wordt de woning misschien permanent bewoond zodra de kinderen het huis uit zijn. De door de modernisten gewenste scheiding tussen wonen, werken en recreëren kan worden opgeheven. Wonen is recreëren geworden.

Locatie 1, Beekdal Amerdiep bij Elp

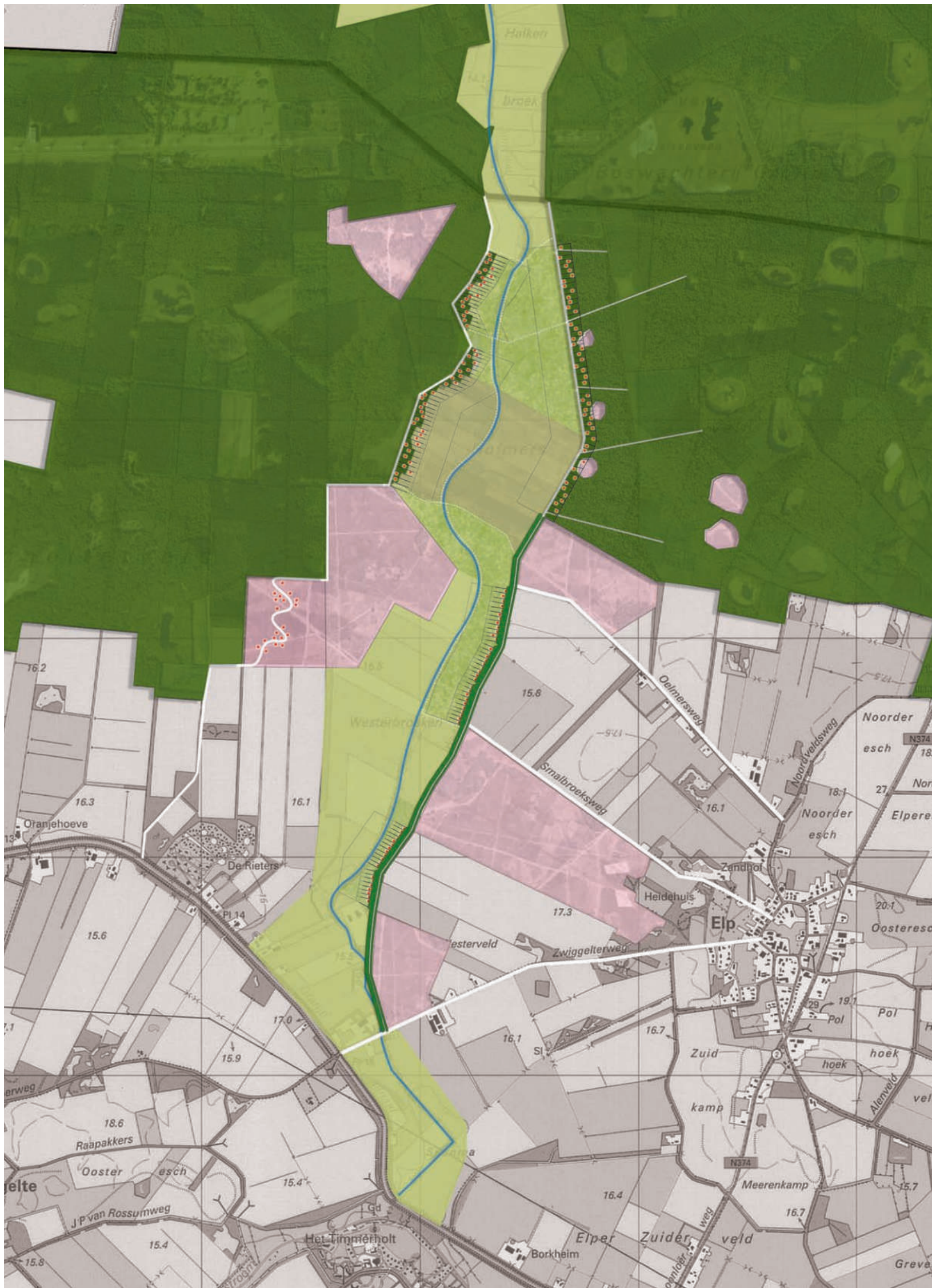
Locatie 2, Heide Hullenveen

Locatie 3, Klateresch

Locatie 4, Mekelmeersche Veen

0 m 250 m 1000 m

STRUCTUREREN IN EEN BEEKDAL

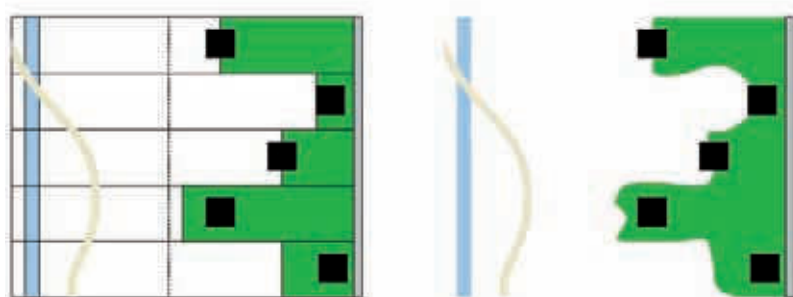
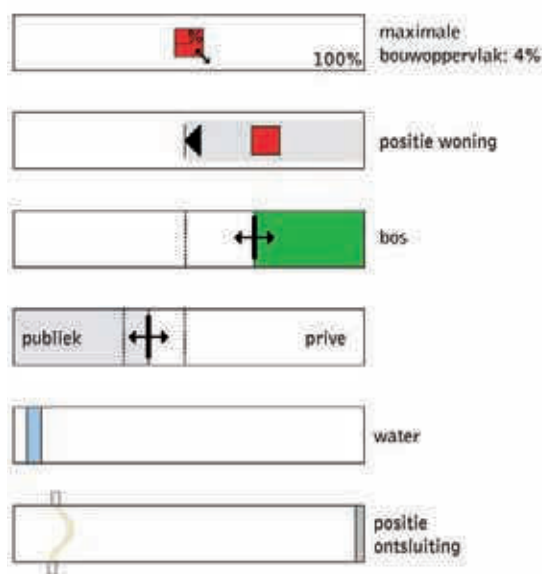
Het Amerdiep tussen Elp en Westerbork

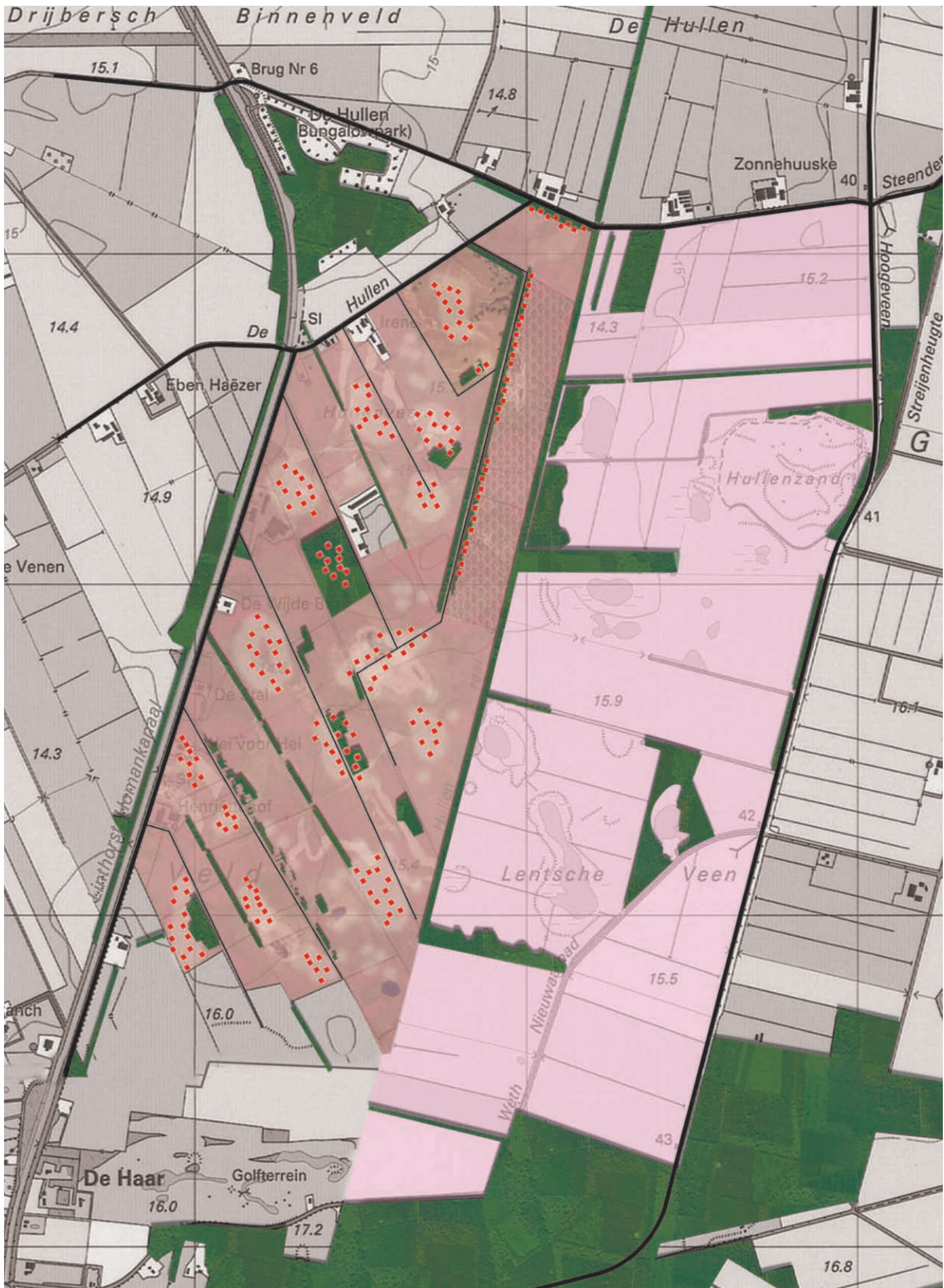
■ In het gebied tussen Elp en Westerbork loopt het Amerdiep. In de loop der tijd is het beekdal ten gevolge van ruilverkavelingen steeds onzichtbaarder en onleesbaarder geworden. De beek is grotendeels gekanaliseerd en de bomen en bossen zijn uit het beekdal verdwenen. In dit ontwikkelingsscenario wordt het beekdal opnieuw leesbaar gemaakt. De randen worden geaccentueerd door bebossing waar in of aan gewoond kan worden met een prachtig uitzicht over het beekdal. Het beekdal biedt ruimte voor diverse natuurontwikkelingsmilieus (beek, moeras, droog, bos), maar ook kan de bestaande agrarische bedrijvigheid worden gecontinueerd. Dankzij de grote maten in het gebied kan het op eenvoudige wijze publiekstoegankelijk worden gemaakt. In de schets is de rekenkundige maat van de overtuinen ingetekend. Vanuit landschappelijk en programatisch opzicht is het interessanter de overtuinen zo te rangschikken, dat verbindingen en gebieden met gelijkwaardig beheer ontstaan.

De randen van het beekdal worden ontwikkeld tot woonzones. In aansluiting op de gegeven context zijn deze verschillend van ordening voor wat de positie van de particuliere kavel betreft ten opzichte van de weg en de ligging van de – voor publiek toegankelijke – overtuin. Tussen de blokken met kavels blijven open ruimten zodat vrij zicht op het Amerdiep vanaf de weg behouden blijft. Op de helft van de langgerekte kavels is de positie van de woning en de hoeveelheid te planten bomen vrij te bepalen. De bewoner bepaalt of het huis aan de weg in het bos komt te liggen of vrij in de open ruimte staat. Aan de architectuur van de woningen die volledig door bos worden omgeven worden minder hoge eisen gesteld dan aan de vrij geplaatste woningen.

Het plangebied loopt van noord naar zuid vol. Elke keer dat een nieuw kavel wordt aangegeven is dus de noordelijke buur bekend. Met elk nieuw kavel krijgt het Amerdiep een stukje van zijn oorspronkelijke loop terug.

Als uitbreiding van bestaande heidevelden is een gebied opgenomen waarin bebouwing vrij in het veld staat. Hier is de afstand tussen de woningen groter en worden de principes van het voorstel 'een huisje op de heide' gevolgd.

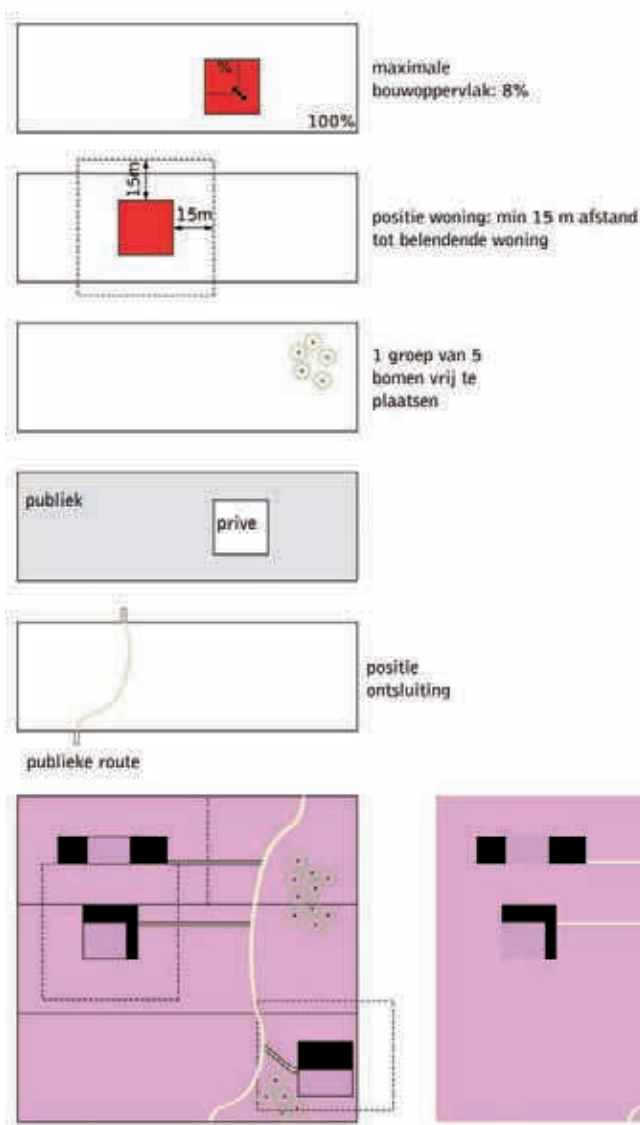

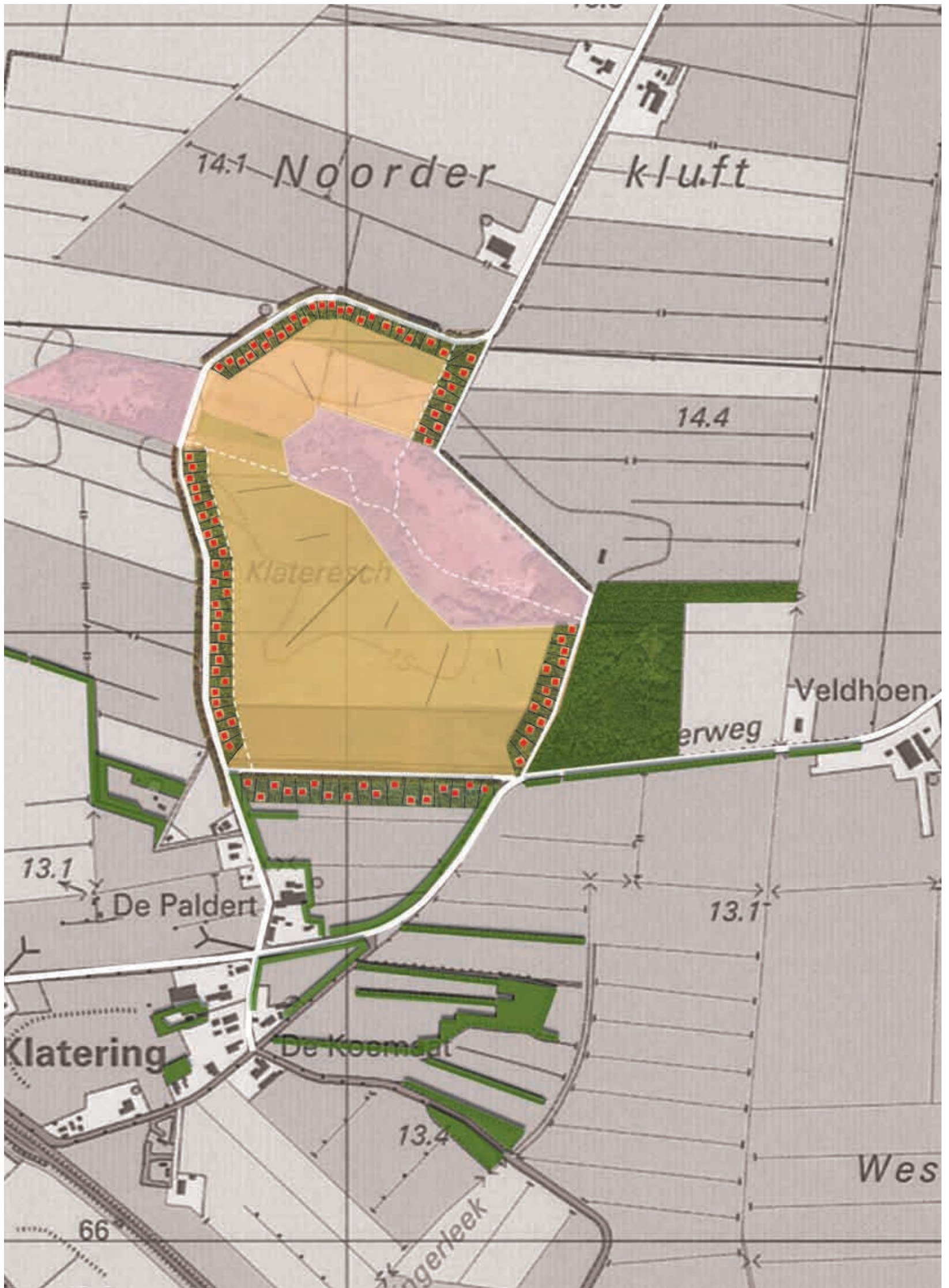
EEN HUISJE OP DE HEIDE

Heide Hullenveen

■ Voortbordurend op de herontwikkeling van het Lentscheveen wordt het heideveld in oostelijke richting uitgebreid tot de Heide Hullenveen. Bestaande agrarische structuren in het landschap worden gebruikt om een nieuwe ordening in het heideveld aan te brengen. De overtuinen van de nieuw te bouwen woningen worden zodanig geordend, dat grote gebieden ontstaan die voor het publiek toegankelijk zijn. De heide wordt door schapen begraaasd.

Verspreid over de nieuwe heide worden de woningen, enigszins verdekt opgesteld, in groepjes gebouwd. Een mogelijkheid is de woningen te plaatsen in de aanwezige beplanting of door gebruik te maken van reliëf. De clustering van woningen biedt de gelegenheid de woningen thematisch te groeperen, bijvoorbeeld een groep autarkische woningen, kleine torentjes, paalwoningen of ondergrondse woningen. Het is mogelijk op verschillende plekken in het gebied tegelijkertijd aan de slag te gaan en ergens met een groep een cluster te ontwikkelen. De open setting van de clusters woningen in het heideveld maakt strenge regels ten aanzien van architectuur en inrichting van het terrein noodzakelijk. De minimale onderlinge afstand tussen woningen is vastgelegd, de privé-tuinen zijn binnen het (relatief grote) bouwvlak gelegen en op elk kavel dienen vijf bomen te worden aangeplant. De architectuur dient hier hoogwaardig te zijn. Het parkeren wordt centraal in enkele open schuren opgelost; op het terrein komen geen auto's. De woningen worden middels zandpaden ontsloten.

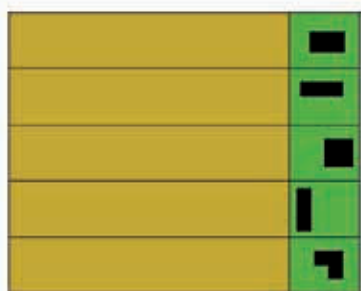
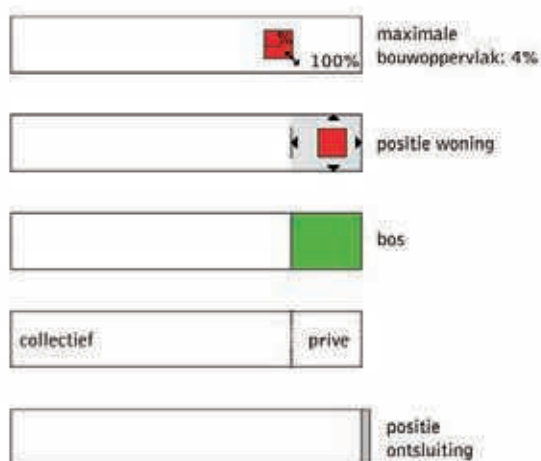

DE NIEUWE ES

Klateresch

■ Ten oosten van Beilen ligt een escomplex dat nog deels intact is. Het gebied wordt agrarisch gebruikt en er ligt een natuurgebied. Om de herkenbaarheid van de es in het landschap te vergroten en de kenmerkende openheid te kunnen waarborgen, worden de randen tot woongebied ontwikkeld. De aldus ruimtelijk afgebakende es kan door de bewoners collectief gebruikt worden, bijvoorbeeld door er in eigen beheer verschillende gewassen te verbouwen, hetgeen in elk seizoen andere beelden zal opleveren. Of de es kan door een boer uit de omgeving in gebruik blijven. De weg loopt deels direct langs de es en deels ligt hij verborgen achter de beboste rand. Tussen de blokken kavels met woningen wordt de bosrand af en toe onderbroken om een mooi zicht op de es te houden. Vanaf deze plekken lopen voetpaden over de es door het natuurgebied.

Alle woningen staan in de bosrand en zijn dus slechts beperkt zichtbaar vanaf de es. Dankzij deze organisatie kan de vrijheid in architectuur in dit type plan maximaal zijn. Bewoners kunnen, binnen het toegestane bouwoppervlak, naar believen bouwen en/of later bijbouwen. Ook de fasering is vrij; op elk moment kan men op een willekeurig kavel beginnen. Langzaam maar zeker groeit de bewoonde bosrand om de es.

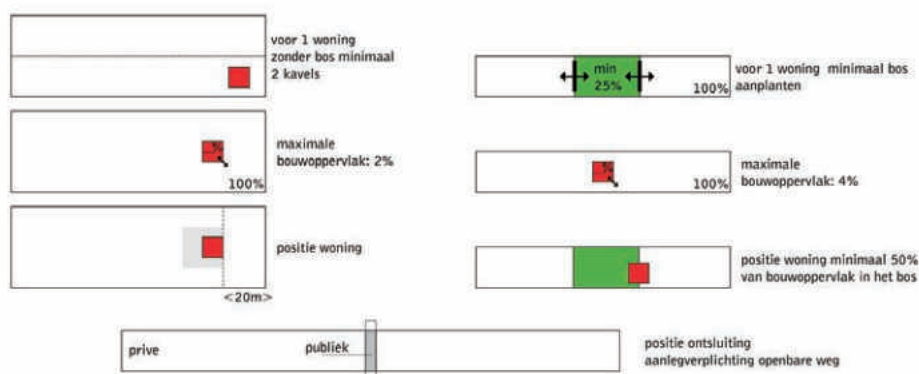
VEENKOLONIE NIEUWE STIJL

Mekelmeersche Veen

■ Haaks op de oorspronkelijke veenontginning wordt een nieuwe natuurontginning ontwikkeld. Hiermee ontstaat een ontbrekende schakel in de Ecologische Hoofd Structuur (EHS). De overtuinen van de lintbebouwing worden ingezet voor de ontwikkeling van veen. De rekenkundige maat van de overtuinen is gelijk aan de maat van het natuurontwikkelingsgebied. In het centrum van de strip ontstaat een moeras dat deels toegankelijk is voor publiek, maar vooral dienst doet als ecologische verbinding. De randen worden gevormd door nieuwe linten waaraan recreatief gewoond kan worden.

Bij het verwerven van de kavels worden afspraken gemaakt met betrekking tot de aanleg van nieuwe wegen en infrastructuur. De nieuwe linten vertrekken vanuit de centrale bestaande weg en eindigen in de natuurgebieden. Elk nieuw kavel sluit aan op het vorige. Aan de kaarsrechte wegen is de veenontginning nog afleesbaar.

De recreatiewoningen zijn geplaatst in de open rietlanden of in het meer besloten broekbos. Om een goede balans te krijgen tussen gebouwd volume en de omgeving, dient minimaal 25% van het kavel van bos te worden voorzien. De eisen ten aanzien van duurzaamheid en autarkie lopen op met de afstand tot de ontsluitingsweg op de kop van het kavel. Hoe dieper in het gebied, des te strenger de eisen ten aanzien van autarkie versterkende maatregelen zoals waterzuivering, wateropslag, gebruik en opslag aard-/zonne-warmte en natuurlijke ventilatie. Aan de architectonische expressie van de woningen worden weinig eisen gesteld. Dit is het gebied voor de ware pionier, de zelfbouwer met de voeten in het moeras. De ondergrond dwingt tot zeer specifieke architectonische oplossingen.

Sanitairgebouw recreatieterrein 'De Papaver', Sellingerbeetse, 1999

'Omakotitalo', ontwerpvoorstel 'Finse Eiland', Blauwe Stad, 2007

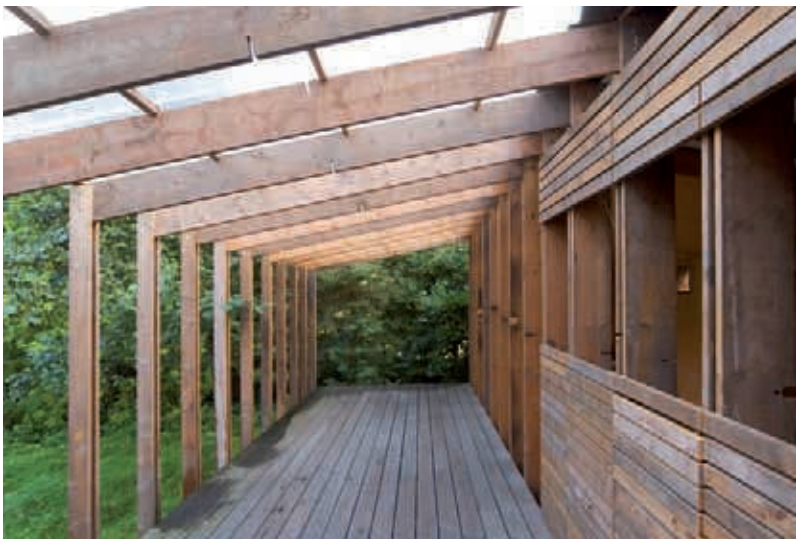
Ontwerp recreatietorentje, Gasselternveld, 2001

Dubo-variant 'Country Cottage', 2004

Dubo-variant 'Country Cottage', 2004

Tuinhuis stadspark, Groningen, 2004 (volledig gebouwd met hergebruikt materiaal)

Tuinhuis stadspark, Groningen, 2004

DAAD-CAHIER

Berichten uit de wereld van de architectuur

Versijnt onregelmatig

Projectteam/

Rob Hendriks, Steven Slabbers, Wijnand Bouw,
Stijn Koole, Titus Mars, Ernst de Jong,
Angelika Fuchs

Teksten/

Rob Hendriks, Steven Slabbers

Ontwerp & Tekstredactie/

Office for Design, Loek Kemming,

Noudi Spönhoff, Laag-Keppel

Foto's/

Christiaan de Bruijne: pag. 22,

Marianne Berkhoff: achterzijde omslag

Drukwerkvoorbereiding & Beeldbewerking/

Dfi, Doetinchem

Druk & Afwerking/

Drukkerij Loor BV, Varsseveld

Topografische kaarten Copyright © 2004,

Dienst voor het kadaster en openbare registers,

Apeldoorn

DAAD Architecten BV

DAAD Architecten in Beilen is een architectenbureau waarin architectuur, onderzoek en bouwen als samenhangend geheel zijn ondergebracht.

De integratie van disciplines maakt een efficiënte aanpak van interdisciplinaire opdrachten mogelijk vanuit één visie en op een hoog kwaliteitsniveau.

Met ca. 24 medewerkers werkt het bureau aan opdrachten van verschillende aard en omvang. Het bureau beschikt over de expertise om het volledige traject dat na het ontwerpen komt, zoals calculatie, bouwtechnische tekeningen, begeleiding gedurende de bouw en budgetbewaking in eigen hand te houden.

DAAD Architecten heeft bewust gekozen voor een noordelijke, landelijke omgeving als werkplek. Als 'import'-architecten wordt 'de provincie' als rustige werkomgeving ervaren, waarin ongestoord en zorgvuldig kan worden gewerkt. Noord-Nederland is het werkgebied. De historisch gegroeide lokale agrarische kwaliteiten en tradities, die behouden zijn in het landschap en de architectuur, maken deel uit van de context waarin DAAD ontwerpt.

DAAD Architecten BV

Postbus 5

9410 AA Beilen

Telefoon 0593 58 24 50

Fax 0593 58 24 51

www.daad.nl

Bosch Slabbers

Bosch Slabbers tuin- en landschapsarchitecten maakt ontwerpen voor de buitenruimte; zowel op regionale schaal als op detailniveau, zowel in het stedelijk als in het landelijk gebied. De opdrachten variëren van concrete uitvoeringsprojecten tot regionale visies, van ruimtelijk onderzoek tot beheersvraagstukken. Bosch Slabbers combineert een nuchtere realistische houding ten aanzien van ruimtelijke vraagstukken met een originele en creatieve, oplossingsgerichte benadering. Bosch Slabbers streeft hierbij naar eenvoud, maakt plannen die zich over een langere periode kunnen bewijzen.

Bosch Slabbers werkt vanuit drie vestigingen: Den Haag, Arnhem en Middelburg. In totaal werken er zo'n 22 landschapsarchitecten, ontwerpers, technisch adviseurs en tekenaars bij het bureau.

Bosch Slabbers

Zwaardstraat 16

2584 TX Den Haag

Telefoon 070 35 54 407

Fax 070 30 61 618

www.bosch-slabbers.nl

■ Parallel aan de studies naar de ontwikkeling van nieuwe recreatieparken in kwalitatief hoogwaardig landschap heeft DAAD Architecten zich in verschillende projecten ingespannen de architectuur van recreatiewoningen op een hoger plan te brengen. Met name in samenwerking met het SW-bedrijf Alescon zijn de mogelijkheden verkend de voordelen van gecontroleerde prefabricatie te koppelen aan locatiespecifieke kwaliteiten. De opgedane kennis en ervaring wordt momenteel teruggekoppeld naar reguliere woningbouw, waarin de grenzen tussen landschap en architectuur en tussen wonen en recreëren langzaam maar zeker oplossen.

Recreatiewoning 'Country Cottage' in het recreatiepark Oosterduinen te Norg